

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra divadelní vědy

Bakalářská práce

Magdalena Jirků

**Jan Grossman a Doubravka Svobodová jako ředitelé Divadla Na zábradlí
(1991-1993, 1993-2013)**

Praha 2024

Vedoucí práce: doc. Mgr. Martin Pšenička, PhD.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému školiteli doc. Martinu Pšeničkovi, Marii Fišarové z Archivu Divadla Na zábradlí a pracovnícím oddělení dokumentace z Institutu umění - Divadelní ústav v Praze.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci s názvem “Jan Grossman a Doubravka Svobodová jako ředitelé Divadla Na zábradlí (1991-1993, 1993-2013)” vypracovala samostatně a s použitím pouze zde uvedené literatury a pramenů.

Praha, 1. 8. 2024

Magdalena Jirků

Anotace

Tato bakalářská práce si klade za cíl zmapovat ředitelské působení dvou významných osobností českého divadla, Jana Grossmana a Doubravky Svobodové, v pražském Divadle Na zábradlí mezi lety 1991 a 2013. Práce zároveň přímo navazuje na autorčinu ročníkovou práci s názvem *Vladimír Vodička jako ředitel Divadla Na zábradlí (1958-1991)*, která se zaměřuje na zakladatele, ředitele DNz a Grossmanova předchůdce. Cesty Grossmana a Vodičky se protly již během 60. let, kdy Grossman v DNz působil jako kmenový režisér a stal se spolu s Václavem Havlem symbolem této divadelní éry. Přestože na ředitelském křesle setrval pouze 2 roky, okolnosti jeho návratu a propojení provozní a umělecké pozice stojí za zmínku. Grossmana v roce 1993 v jeho funkci střídá Doubravka Svobodová, s níž do divadla v porevoluční atmosféře přichází nová éra spojená se jménem významného divadelního režiséra Petra Lébla.

Annotation

This bachelor thesis aims to map the directorial activities of two significant figures in Czech theatre, Jan Grossman and Doubravka Svobodová, at the Na zábradlí Theatre between 1991 and 2013. The thesis also directly builds on the author's previous work titled "Vladimír Vodička as the Director of the Na zábradlí Theatre (1958-1991)," which focuses on the founder, director of NzT, and Grossman's predecessor. The paths of Grossman and Vodička crossed in the 1960s when Grossman worked at NzT as a resident director and became a symbol of that theatrical era alongside Václav Havel. Although he remained in the director's chair for only 2 years, the circumstances of his return and the linkage of operational and artistic positions are noteworthy. Grossman was succeeded in his position by Doubravka Svobodová in 1993, with whom a new era associated with the name of prominent theatre director Petr Lébl arrived at the theatre in the post-revolutionary atmosphere.

Klíčová slova

Jan Grossman, Doubravka Svobodová, Divadlo Na zábradlí (Praha), ředitelská pozice v konkrétní divadelní instituci, devadesátá léta

Keywords

Jan Grossman, Doubravka Svobodová, Na zábradlí Theatre (Prague), the position of director at a specific theater institution, the 1990s

Obsah

1. Úvod	4
2. Jan Grossman jako významná osobnost poválečného divadla	0
1.1 Kritika	0
1.2 Divadlo	0
3. Návrat Jana Grossmana do Divadla Na zábradlí	0
4. Jan Grossman divadelním ředitelem	0
5. O Doubravce Svobodové	0
6. Doubravka Svobodová jako ředitelka Divadla Na zábradlí	0
7. Závěr	0
8. Zdroje	0
8.1 Prameny	0
8.2 Sekundární literatura	0
8.3 Elektronické zdroje	0

1. Úvod - bude doplněno

Použit slova Pavla Kosatíka - budiž mottem pro celou práci:

„Netíhl k pointám, výsledkům, revolučním akcím, ale zajímalo ho, jak procesy (myšlenkové, tvůrčí, společenské) probíhají nahlíženy zevnitř.“¹ (Pavel Kosatík)

2. Jan Grossman jako významná osobnost poválečného divadla

Před osudovým spojením Jana Grossmana a Divadla Na zábradlí bych ráda shrnula, kým před nástupem na Zábradlí, v jeho nejslavnější éře, i po jeho odchodu a návratu byl.

Grossman v první polovině čtyřicátých let vystudoval soukromé anglickojazyčné gymnázium na pražských Vinohradech. Během nacistické okupace byl členem ilegálního protinacistického odboje mládeže a tiskového orgánu Svazu mládeže zvaném *Hnutí za svobodu* a Ústředního národního výboru mládeže zastoupeného v revoluční České národní radě.² Po maturitě nastoupil na Filozofickou fakultu, kde od 1946 navštěvoval obor srovnávací literatura a estetika pod vedením Václava Černého a Jana Mukařovského. Jeho vysokoškolské studium ukončily tzv. “prověrky”, kterými z politických důvodů neprošel a byl ze školy vyloučen. Obor komparatistiky se na několik desítek let zrušil a jeho profesorské kapacity (mezi nimi např. již zmíněný Václav Černý) byli odstaveni. Grossman patřil ke generaci dospívající za časů nacistické totality a dozrávající za totality komunistické. Mnoho zástupců této generace se dočkali svého titulu a satisfakce až po pádu komunismu v roce 1989. Grossmanovi bylo nabídnuto své studium rehabilitovat už v roce 1968³, ale tuto možnost tehdejšímu režimu odmítl. Na Karlově univerzitě oficiálně odpromoval začátkem 90. let a stal se doktorem filozofie.

1.1 Kritika

¹ Kosatík Pavel: *Opřeny o propast, Jan Grossman*. Respekt 16/10, seriál České inteligence, Praha, 19.-25.4.2010, s. 64-65.

² MF Dnes: *Prahu mu zakázali*. Rubrika Divadlo, Praha, 21.5.2005, s. 46.

³ Machalická Jana: *Ztížená možnost soustředění, s Marií Málkovou o Janu Grossmanovi* in. Jan Grossman - *Interpretace*. Pražská scéna, DAMU, Divadelní a literární agentura Elektra, Praha, 1998, s. 129-140.

Do kulturního a společenského života vstoupil velmi brzy. Jeho první hlavní doménou byla kritika. Psaní se začal věnovat už během studií na střední škole v posledních válečných letech. Tematicky se zaměřoval na články o tradici, možnostech a aktuálních úkolech moderní literatury. Debutoval už jako osmnáctiletý v Lazeckého revue *Řád*. V roce 1946 vystoupil s jedním z hlavních referátů na poválečném sjezdu Syndikátu českých spisovatelů, kde kritizoval socialistický realismus a o dva roky později se zúčastnil setkání mladých spisovatelů.⁴ Od první poloviny 40. let byly publikovány jeho rané statě v podobě poznámek, glos, portrétů a esejů týkající se osobností kulturní sféry, konkrétních divadelních scén, ale i divadla obecně. Přispíval do časopisu *Národní divadlo*, kde se kriticky vyjadřoval k tehdy uváděným inscenacím. V roce 1944 spolu s dalšími autory sepsal a ve sborníku *Aktiv* zveřejnil prohlášení dynamoarchismu⁵. Nechal zde otisknout i svou stať *Nové umělecké myšlení* odporující dogmatismu. Ačkoliv byl politicky orientován spíše nalevo, dogmatickému partajnictví oponoval. Ve 40. letech patřil k těm, kteří věřili, že je možné spojit moderní umění s marxistickou ideologií a k umělecké tvorbě přistupovat dialekticky.⁶ Po válce ale ve svých textech postupně přecházel k neidologickému a analytickému pohledu na skutečnost a marxismus začal kritizovat jako neuskutečnitelný.⁷ Kvůli tomu byl komunistickými orgány několikrát exkomunikován a od psaní odehnán. V roce 1948 redigoval *Listy* (později *Melantrich*). Publikoval především v *Mladé frontě*, *Generaci*, *Kvartu*, zmíněných *Listech* a později i do časopisu *Divadlo a Divadelních novin*. V polovině 50. let nastupuje do redakce *Československý spisovatel*, tehdy řízenou Ladislavem Fikarem. Fikar sem přešel z divadelní rubriky *Mladé fronty*, kterou s Grossmanem ve 45. roce spoluzaložil. Grossmana tehdy šéfredaktor MF, Jaromír Hořec, pro jeho věcnost a analytičnost přirovnal k F. X. Šaldovi.⁸ Zajímavé je, že k podobnému závěru dochází i Jana Machalická v jednom ze svých článků věnovaných Grossmanově osobě: „*Kdybychom chtěli sepsat kulturní historii 20. století jako biografii jedné osoby, tak bychom jeho první polovinu zřejmě nahlédli z perspektivy šaldovské - a tu druhou rozhodně z perspektivy grossmanovské.*

⁴ Pokorná Terezie: *Jan Grossman (základní životopisná data)* in. Jan Grossman - *Svědectví současníků*. Divadelní ústav, DAMU, Divadelní a literární agentura Elektra, Pražská scéna, Praha, 1996.

⁵ *Dynamoarchismus byl program skupiny mladých československých básníků sdružených kolem deníku Mladá fronta. Cílem bylo vymanit poezii z „výšín vznešenosti“, překonat bariéry mezi čtenářem a básní, vytvořit prožitkovou jednotu člověka a poezie. Poezii chápali jako čin revolty vstupující přímo do života. Specifikum spočívá ve vlivu těsně poválečné doby a nástupu marxismu na jejich tvorbu. Skupina zanikla v roce 1948.* Definice z Wikipedie. Dostupné online na: <https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Dynamoarchismus>.

⁶ Hořec Jaromír: *Lidé kolem Grossmana* in. *Interpretace*. Pražská scéna, DAMU, Divadelní a literární agentura Elektra, Praha, 1998, s. 11-19.

⁷ Především v článcích pro časopisy *My* a *Generace* mezi lety 1945-46.

⁸ Sílová Zuzana: *Nepohodlný Grossman*. Reflex, Praha, 15.12.2008. Dostupné online na: <https://www.reflex.cz/clanek/causy/73654/nepohodlny-jan-grossman.html>.

Dostali bychom dějiny nejen literatury, ale i divadla a vůbec kritiky či estetiky.”⁹ Své kritické myšlení zaměřil prvotně na literaturu. Pod patronací Ladislava Fikara se podílel na vydání *Básní Františka Halase* (1957, 1958), edice *České básně* (Miroslav Holub, Miloš Macourek, Jan Skácel, Vlasta Dvořáčková a další), Ortenových *Deníků* (1958) a Brechtových *Myšlenek* (1958). Napsal předmluvy a doslovy k několika významným autorům (Jiří Weil, Jiří Kolář, František Halas, Václav Havel, Bertolt Brecht). Z angličtiny překládal dramatiky Eugena O’Neilla, Tennesseeho Williamsa, Arthura Millera, Williama Saroyana, Archibalda J. Cronina a další. Formuloval význam těchto autorů a přinesl je českému čtenářstvu. Práce kritická se prolínala s prací redaktora, editora a překladatele. V roce 1958 byl z redakce Československého spisovatele vyhozen za své nežádoucí preference určitých autorů a údajné zkreslování Bertolta Brechta, na kterého nenahlíží jako na levicového ideologa. Také byla z tisku vyřazena jeho předmluva k Halasovým esejům na pokyn tehdejšího ministra kultury, Ladislava Štolla.

1.2 Divadlo

Svůj příznačný analytický přístup si zachoval i pro pozdější práci dramaturgickou a režijní. Většinou se jeho literární a divadelní tvorba vnímá odděleně, ale je mezi tím přímá souvislost. Grossman k vyjádření svého uměleckého vidění užíval více prostředků. Konec konců v roce 2014 pod nakladatelstvím Torst v Praze, vychází soubor Grossmanových textů nazvaný *Mezi literaturou a divadlem I a II*. Zahruje i jeho rané texty o divadle a literatuře, které psal mezi lety 1942-45 do periodik *Jitro*, *Řád* a *České slovo*. Za zmínku stojí i části věnované jeho představě o divadelní režii jakožto názoru na svět a dalších divadelních složkách (herectví, scénografie). Dalším souborným vydáním Grossmanových textů je svazek *Analýzy*, jež vyšly samizdatově už v roce 1988 v edici *Expedice*. O tři roky později je o něco pozměněné vydává Československý spisovatel.

Své postupy a názory uměl uplatňovat v různých podmínkách a souvislostech. V době, kdy mu bylo znemožněno psát se věnoval divadlu. Své první divadelní zkušenosti získává už při studiu na Filozofické fakultě mezi lety 1946-49, kdy zastával pozici lektora činoherní dramaturgie v pražském Národním divadle a setkává se tu s řadou hereckých i režijních

⁹ Machalická Jana: *Dvacáté století z grossmanovské perspektivy*. Lidové noviny - recenze, Praha, 27.5.2014, s. 8.

osobností souboru budovaného ještě za první republiky¹⁰. Dosavadního uměleckého šéfa činohry Františka Götze posléze střídá Jindřich Honzl a Grossman se za přizvání tehdejšímu uměleckému šéfu Alešem Podhorským, přesouvá na brněnskou scénu Státního divadla. Zde začíná jako dramaturg, ale vznikají tu i jeho první režijní pokusy - *Lesní panna aneb Cesta do Ameriky* J. K. Tyla, nebo *Rozbitý džbán* Heinricha von Kleista. Mimo činohry se věnoval i režii baletních inscenací. Pro brněnskou činohru také dramaturgizuje Haškova *Švejka*. Po odchodu z Brna jeho činoherní scénu nadále sledoval jako kritik. V časopise *Divadlo* vychází kritické analýzy, přičemž první nazve *Rozprava s Brnem*. V roce 1953 se Grossman vrací do Prahy na popud mladého režiséra Františka Štěpánka, který jej angažuje Armádním uměleckým divadle E. F. Buriana, kde inscenuje *Hagenbeka* Fráni Šrámka. Ve spisu *25 let světelného divadla* popisuje Grossman svou divadelní poetiku, která si je v lecčemž podobná s tou Burianovou. Grossmanovy divadelní tendence bychom s nápomocí spisu mohli charakterizovat jako snahu o syntetické a mnohohlasné divadlo s přesahem do dalších kulturních sfér, v němž se jednotlivé složky (režie, dramaturgie, herectví, scénografie, hudba) prolínají. Dramaturgicky se neohlíží na oficiální repertoáry velkých divadel a funguje spíše jako dílna reagující na stav současného světa.¹¹

V roce 1956 nastupuje do Československého spisovatele a od divadla se jako praktik na dva roky vzdálí. Po vyhazovu z Československého spisovatele v roce 58 se divadelní praxi oddává naplno a k literární kritice se již nevrací. Jeho divadelní práce byla přesto mnohdy doprovázena teoretickými texty.

V roce 1959 se k divadlu vrací jako externí dramaturg Laterny magiky, kde setrvává až do roku 1961. Laterna magika tehdy představovala jeden z nejprogresivnějších divadelních tvarů v Evropě. Posléze se stala součástí pražského Národního divadla. V této etapě Grossmana zřejmě nejvíce zaujala práce Alfréda Radoka a Josefa Svobody. Mezi lety 1961-62 krátce režiruje v Městském divadle Kladno, kde spolu s Aloisem Hajdou uvádí Brechtovu *Matku kuráž a její děti*, v hlavní roli s Jiřinou Štěpničkovou, která se krátce předtím vrátila z komunistického vězení.

¹⁰ Sílová Zuzana: *Nepohodlný Grossman*. Reflex, Praha, 15.12.2008. Dostupné online na: <https://www.reflex.cz/clanek/causy/73654/nepohodlny-jan-grossman.html>.

¹¹ Pokorná Terezie: Jan Grossman před příchodem na Zábradlí /*Literatura a divadlo - Teorie a praxe*/ in. *Režisér Jan Grossman a Divadlo Na zábradlí v letech šedesátých*. Diplomová práce, FF UK - oddělení divadelní a filmové vědy, Praha, 1989. K nalezení v Archivu DNZ, složka *Jan Grossman 15a*.

V divadelní sezoně 1962/1963 se Jan Grossman dostává do Divadla Na zábradlí, kde začne jedna z nejnezapomenutelnějších ér spojených s jeho jménem. V letech 1962-68 zastává pozici uměleckého šéfa činoherního souboru a sestavuje nový herecký soubor se slovy: „*Slibuji vám, že udělám všechno pro to, abychom z tohoto malého jeviště kladli divákům velké a provokativní otázky.*”¹² Ze Zábradlí se v 60. letech stalo kulturní centrum, kde se mimo činohry a pantomimy pořádají koncerty, výstavy a hostí se zahraniční soubory. Jeho prvním projektem byla spolupráce s Václavem Havlem a Milošem Macourkem na recitálu *Nejlepší rocky paní Hermanové* (1962). Následují inscenace jako *Zahradní slavnost* Václava Havla (1963), *Král Ubu* Alfreda Jarryho (1964), *Výrozumění* Václava Havla (1965) a *Proces* Franze Kafky (1966). Za Grossmanova působení se soubor několikrát dostal za hranice Československa a zahrál si na evropských scénách. Sám Grossman se zařadil mezi evropskou špičku směřující soudobý divadelní názor. V pozici uměleckého šéfa a režiséra zúročil veškeré sesbírané zkušenosti z předchozích profesí (dramaturgie, kritika) a pro Zábradlí vytvořil přesnou koncepční strukturu apelativního divadla s osobitou režijní prací založenou na dokonalé analýze textu a pečlivé práci s hercem. V této éře divadlo navštívila řada osobností, mezi nimi i významní britští režiséři, John Roberts a Peter Brook, kteří svůj zážitek označují jako ten nejpůsobivější.¹³ „*Nejde o jednu dokonalou profesionalitu, ale divadlo jako potřebu všech,*” komentuje týmovou práci celého souboru zapáleného pro stejný cíl, tehdejší ředitel Vladimír Vodička.¹⁴ V červnu roku 1968 dává Grossman v divadle “asistovanou” výpověď a celý jeho repertoár byl zrušen. Václav Havel odešel jen o chvíli dříve. Přestože důvody byly v první řadě politické a osobní související se stoupajícími rozpory s ředitelem Vodičkou, dobový tisk jeho odchod zaznamenává jako důsledek umělecké a divácké krize.¹⁵

V přelomovém roce 1968, předcházející utužující normalizaci, Grossman spolu s manželkou Marií Málkovou, Zábradlí na 20 let opouští. Až do roku 1970-71 režisuje v Západní Evropě, především v nizozemském Arnhemu. V roce 1972 byl definitivně zbaven pasu a možnosti pracovat na pražských scénách. Přesouvá se proto do oblastních divadel. V období 1973-80 působí v chebském Západočeském divadle, odkud následně spolu s částí vytvořeného

¹² Machalická Jana: *Ztížená možnost soustředění, s Marií Málkovou o Janu Grossmanovi* in. Jan Grossman - *Interpretace*. Pražská scéna, DAMU, Divadelní a literární agentura Elektra, Praha, 1998, s. 129-140.

¹³ Popkin Henry: *Kritik na prázdninách - Divadelní překvapení v Evropě*. The Times, 30.3.1965, Londýn. K nalezení v Archivu DNz, složka *Jan Grossman 15a*.

¹⁴ Veselý Ludvík: *Rozhovor Na Zábradlí*. Literární noviny 15, č. 1, Praha, 1966, s. 5.

¹⁵ Urban Vlastimil (vedoucí divadelního oddělení MK): *Dopis z ministerstva*. Listy, Praha, 19.12.1968.

souboru odchází do Vítězného divadla v Hradci Králové, kde stráví 2 roky. Uvádí tu Čechovův *Višňový sad*, *Racka* a *Maryšu* bratří Mrštíků.

V roce 1983 se Grossman vrací na pražské jeviště, do libeňského divadla S. K. Neumanna, kam je povolán novým ředitelem Václavem Marešem, s nímž spolupracoval během 60. let na Zábradlí. Zanechává za sebou řadu úspěšných inscenací - Čechovova *Strýčka Váňa*, Sofoklova *Krále Oidipa* a další.

V roce 1989 byl Grossman navrhnut na udělení čestného titulu Zasloužilý umělec uměleckým ředitelem Divadla S. K. Neumanna za pozdvižení oblastních divadel “do neobvyklé výše” zahrnující časté výjezdy do zahraničí a jeho teoretické i divadelní práci věnující se osobnosti Bertolta Brechta.¹⁶

V roce 1989 přijímá pozvání a vrací se zpět na Zábradlí jako čtyřiašedesátiletý muž. Režuruje zde Moliérova *Dona Juana* (1989), Havlovo *Largo desolato* (1990), Steigerwaldovo *Hoře, hoře, strach, oprátka a jáma* (1991), za které byl ve stejném roce oceněn výroční premií Českého literárního fondu, a Havlovo *Pokoušení* (1991). Mezitím se stává i divadelním ředitelem. Poslední Grossmanovou režii bylo *Kafkovo brko* Alana Bennetta v roce 1993. V téže sezóně plánoval uvést i Shakespearova *Kupce benátského*, ale náhlé zhoršení jeho zdravotního stavu a smrt mu tento krok nedovolilo učinit. Jan Grossman zemřel v noci z 10. na 11. února roku 1993. Poslední rozloučení proběhlo na Olšanských hřbitovech 18. února 1993. Divadlo Na zábradlí přijalo četnou řadu kondolencí¹⁷, v nichž se nejčastěji vyzdvihovalo Grossmanovo kvalitní a moudré divadlo, tehdejší režimem vnímané jako zrádné a provokativní. Stát v 60. letech na evropské divadelní a intelektuální špičce stálo Grossmana bezpochyby hodně vzdoru, úsilí a energie, kterou by za jiných okolností mohl vložit do své tvorby. I když se Grossman do politického vězení nikdy nedostal, strávil většinu svého tvůrčího života ve “vězení vnitřním”, které mu neumožnilo plně rozvinout své umění. Terezie Pokorná v roce 1998 varuje před heroizací a patetizováním Grossmanovy osobnosti. Přestože byl komunistickým režimem vnímán jako nepohodlný, mezi disidenty nepatřil. Jeho boj spočíval v naprosté soustředěnosti na svou práci, ze které primárně pramenily jeho

¹⁶ Lerman Jan: *Návrh na udělení čestného titulu Zasloužilý umělec*. Divadlo S. K. Neumanna, Praha, 19.5.1989. Dostupné v Archivu DNz, složka *Jan Grossman 15a*.

¹⁷ K nahlédnutí v Archivu DNz ve složce *Jan Grossman 15a*.

postihy. Vždy si našel vlastní cestu, jak svou práci (ať už psaní, nebo divadlo) vykonávat. Byl-li odněkud vyhozen, odešel jinam - často do jiného města.¹⁸

Na počest jeho osobnosti a celoživotní činnosti pro české i světové divadlo se uskutečnila řada událostí. Koncem října roku 1994 byla v Divadle Na zábradlí odhalena pamětní deska navržená profesorem Jan Solperem a vyrobená v dílně Petra Bartoně. Desku zafinancoval výtěžek z koncertu organizovaného sólistou Národního divadla, Andrejem Bezčastým. Událost zaštitil prezident ČR a Grossmanův přítel Václav Havel.¹⁹ Od roku 1995 byl na divadelní fakultě AMU v Praze každoročně pořádán seminář s názvem *Odkaz Jana Grossmana*. Výsledkem každého semináře bylo vydání jednoho sborníku s tematickým podtitulem a příslušným pořadovým číslem.²⁰ V čele projektu stál Grossmanův bývalý spolupracovník Miloslav Klíma.²¹ Vydané sborníky se staly jakousi satisfakcí stojící proti likvidačním ideologickým útokům na Grossmanovu osobu²², kterých si za svůj život užil hodně. V roce 1995 mu byla při příležitosti oslav 28. října udělena Medaile za zásluhy in memoriam.

3. Návrat Jana Grossmana do Divadla Na zábradlí

¹⁸ Pokorná Terezie: *Umělec a kritik nikdy neodpovídal na "falešné otázky"*. Lidové noviny, Kultura, 11, 34, Praha, 10.2.1998, s. 13.

¹⁹ Mladá fronta dnes: *Janu Grossmanovi byla v Divadle Na zábradlí odhalena pamětní deska*. R. 5, č. 256, Praha, 1.11.1994, s. 18.

²⁰ Postupně vycházející edice vznikala ve spolupráci pražské DAMU, Divadelního ústavu, Pražské scény a literární a divadelní agentury Elekta.

²¹ Tichý Zdeněk A.: *Schorm a Grossman se vrátili na pražské Zábradlí*. Mladá fronta dnes, Praha, 16.12.1998.

²² Mladá fronta dnes: *Odkaz Jana Grossmana je dokončen*. Praha, 18.3.2002, s. B/7.